

Slova ve věžích, věže slov

„Stavěli mne pomalu, jako se staví věž...“ napsal kdysi Guillaume Apollinaire, patriarcha moderní poezie, jehož nejedna báseň se svou kvalitou dodnes vypíná v literární historii tak výrazně a s takovou vítěznou samozřejmostí, jako se u Seiny v Paříži – abych použil přímo Apollinairovu metaforu z jeho slavného Pásma – tyčí pastýřka Eiffelka nad stádem přilehlých mostů. Říkám si, že ta na úvod citovaná slova onen velký francouzský básník napsal snad coby jistý sebereflexivní verš, verš obrazně shrnující jeho vlastní básnickou zkušenost, určitou autorskou historii, či spíše prehistorii, zkrátka všechno to, co nějak zvolna a postupně předcházelo jeho tvůrčímu gestu, které úhrnem a ve výsledku bylo tak přesné, osobité a sugestivní. Buď jak buď, ať je pravda jakákoli, i nebytí onoho Apollinairova textu jsem již dlouho neochvějně přesvědčen, že mezi básníkem a stavitelem věží obecně existuje hlubinná, vpravdě osudová spřízněnost, tajemná afinita povstávající ze společného základu a tvůrčího kořene, ba téměř modu bytí.

Ten, kdo chtěl za starověku zbudovat věž, začínal svou práci modlitbou.

Dávní stavitelé si byli dobře vědomi toho, že vztyčit na povrchu zemském něco tak hieratického a důležitého, není vůbec samozřejmý akt. Při poznání, že se dopouštějí čehosi až opovážlivě troufalého, obraceli se k bohům s přáním, aby vnukli jejich činnosti řád a přesnost a je samotné obdařili nutnou pokorou a trpělivostí. Antický básník zase na počátku vzýval múzy hledaje šťastnou plnost a přesvědčivost své vlastní řeči, prosil Herma a Apollona, aby mu rozmnožovali chvíle jasnozřivě nalezených slov, těch jediných a nutných mezi všemi ostatními slovy. V dávných básnících a stavitelích bylo nezpochybnitelně živé vědomí, že vršit kameny do výše či sytit svět slovy je velká smělost, dobrodružství s nepředvídatelným koncem a že svým dílem doslova riskují sami sebe.

Všechny věže v sobě od nepaměti nějak koncentrují a shrnují hraniční zkušenosti.

I na šachovnici v základním postavení stojí figury věží ve čtyřech rozích jako by uzavíraly a vymezovaly příslušné herní pole a oddělovaly je od okolního světa.

Bergfrit, obytná věž dávných hradních komplexů, se řízením osudu mohla rychle a nečekaně změnit z příjemného a běžně dostupného místa v místo toliko zoufale útočištné, v úzkou poslední výspu kdesi mezi životem a smrtí. Věže kostelů, ať je to honosná věž vídeňské svatoštěpánské katedrály či jen prostá zvonice venkovského kostelíka, nesou stále stejné a identické poselství, jsou vizuálním úběžníkem,

transcendentálou našich životů, symbolicky vztyčeným prstem – navzdory své zřetelné a nepominutelné hmotě zahrnují v sobě cosi bytostně imateriálního, neuchopitelného a obtížně pojmenovatelného. A i obyčejná vyhlídka postavená na nějakém nepříliš vysokém kopci je formována ozvěnou totožného kouzla vysokohorských rozhleden a přináší člověku to, co popisuje německá klasická filosofie, když doporučuje lidem časté pobyty na vysokých místech s dalekými rozhledy: zbavuje jej malicherné tíže, rozněcuje jeho touhu a představivost, okysličuje jeho duši a tajemně ji proměňuje v pernatou bytost (platí to dokonce i pro ostravskou radniční věž!).

Jsou-li věže určitou krajní polohou lidské zkušenosti, jakýmsi mysem naší přítomnosti, kde čas a prostor jako by ztrácely svůj fyzikálně homogenní charakter a navracely se kamsi do nitra, z něž vzešly, místem, kde se víc mlčí než mluví, kde slova jaksi přirozeně těžknou a nabývají na významu a naléhavosti (neboť každé místo se přihlásí o svou vlastní řeč), jsou básně bezesporu něčím podobným. Básník se ocitá na hranicích jazyka a řeči, na hranicích vyslovitelného a možného, jako by i on byl ponořen do tmy a ticha nějaké útočištné věže, kde život snad už končí anebo právě teprve začíná. Vyklání se z posledního patra výškové budovy, kde už přebývá jen vítr a on, mává rukama v nějakém marném gestu a cosi nesrozumitelně vykřikuje hlasem z pouště volajícího, anebo třeba – abychom se navrátili z vratkých výšin nazpátek k nejisté zemi – naklání se nad chodníkem jako opilec po návratu z nočního baru (coby takový moderní kentaur: nohy už sebevědomě nakročené dopředu, trup a hlava ještě nostalgicky otočené nazpátek) jsa v onu chvíli sám jakousi podivně oživlou pokřivenou věží, sešikmenou vertikálou nekonečné lidské tragikomedie. Pálí v sobě cihly slov a zvolna a opatrně mu z nich vyvstává báseň ve výsledku tak nesamozřejmá a křehká jako pisánská věž, kde každé další nadbytečné slovo už by znamenalo zátěž nad únosnou míru a nezadržitelný zničující pád. Jako mají všechny věže nezaměnitelný, vícekrát neopakovatelný sled jednotlivých kvádrů či hmot, jenž je samonosně vyžene jen do adekvátní výše, vyžádá si pak i každá báseň na autorovi svůj imanentní rytmus, přesněji řečeno svůj vnitřní, bytostně vlastní dech, jemuž je nutno naslouchat – ano, dech - neboť dobrá báseň je ve výsledku něčím tak nutným, přesně samozřejmým a výjimečným jako práce lidských plic. Jsem nakonec přesvědčen o tom, že každý čtenář či recitátor poezie nějak tajemně prodýchá jím čtenou či recitovanou báseň asi tak jako když nějaký návštěvník vystoupá na vrchol konkrétní rozhledny či věže.

A každá věž či rozhledna je pak stejně jako báseň paradoxně něčím, co tak trochu je a není, něčím, co zapomíná na sebe sama stávaje se oním prahem, za nímž jako by se teprve otvírala krajina světa a lidské zkušenosti.

Připadá mi, že leckteré věže ční nad zemí coby osobité verše a že také mnohé básně stvrzují ono pradávno pobratimství mezi básníkem a architektem: některé jsou elegickým zikkuratem, jiné spíš zvonící či minaretem, další zas třeba rozhlednou, varovným majákem anebo obléhací věží ze starověkých válek. Nepřestane mě nikdy vzrušovat příklad amerického básníka Robinsona Jefferse, v jehož životním osudu jako by se organicky a nedělitelně manifestovaly obě zmiňované polohy:

když se rozhodl opustit únavnou civilizaci a žít skoro starozákonním způsobem na kalifornském pobřeží na místě s tak symbolickým jménem Karmel, lámal nejdříve z mořského útesu žulové balvany, vynášel je pracně nahoru a po dlouhých měsících z nich vystavěl desetimetrovou věž, svou proslulou Jestřábí věž, v níž měl jen stůl, židli, pero a okno, kde sedával a psával své básně pohlížeje na nekonečnou hladinu Pacifiku.

Dnes, kdy je tak snadné postavit cokoli téměř na jakémkoli místě, kdy lidé nemluví, ale komunikují (abych užil dobový frazém) a kdy se inflační slovo množí rychleji než křídlatky na březích řek, nebylo by od věci připomínat si čas od času zkušenosti našich dávných předků. Slova jim bývala něčím bezmála vzácným, nesamozřejmým: představovali si je jako střely, jako šípy, ptáky či kameny a při hádkách si lehávali na zem, aby je draci kleteb a výhrůžek nezasáhli a nezranili. Bylo v nich živé poznání o rozněcující moci slov, o jejich spásonosné síle a o tom, že každé vyřčené slovo bude trvalou součástí toho, od něhož pochází. I Bůh tvořil svět slovy a opravdový básník ví, jak opovážlivě nejisté je chtít trhat závoj mlčení. Že některá slova jsou lehčí než snášejíci se listí a jiná váží jako žulové kvádry, ale každé že musí býti propoceno a usazeno tak nezpochybnitelně jako kámen při stavbě věže. Že jeho slova musí být tak čistá a pevná jako ve víře svatá Barbora a že nemůže přebývat ve zdech ze slonové kosti, chce-li otvírat krajinu a prostor veršů a slov. Podobně jako dávný stavitel cítí, že jeho síly jsou omezené, a s úctou a bázní stojí před vlastní stvořitelskou mocí, vědom si toho, že možná není ani tak tím, kdo nakonec mluví, jako spíše tím, kdo „jen“ naslouchá, kdo přivádí řeč k její plnosti a slova na scénu asi jako kdysi renesanční dláto Michelangelovo přivádělo na svět tvary postav a figur

spící kdesi uvnitř v jednotlivých blocích cararského mramoru. A že chybí-li jediné slovo, chybí vše – vypadne-li kámen, rozdrolí a zřítí se nezadržitelně celá stavba, jako se to už od nepaměti děje na každém obrázku šestnácté tarotové karty.

Anebo jednou postavíme babylónskou věž?